

הרב יעקב קאפל רייניץ

במה שינתה הארץ מציווי ה'?

ביום השלישי של הבריאה נאמר: "ויאמר אלקים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ ויהי כן. ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו וירא אלקים כי טוב" (בראשית א', יא-יב). לדעת חז"ל, הארץ שינתה מן הציווי הן בהוצאת דשא והן בהוצאת עצי פרי. לגבי הוצאת דשא השינוי היה בתוספת "למינהו" שלא נזכר בציווי (חולין ס', ע"א). ואולם, מחלוקת נפלה בין האמוראים בעניין השינוי בהוצאת עצי פרי, האם היה זה גירוע מן הציווי או שמא תוספת לו.

א. מחלוקת האמוראים במדרש ותמיהת הרמב"ן

"ולמה נתקללה? ר' יהודה בר' שלום ור' פינחס. ר"י ב"ר שלום אמר שעברה על הציווי, שכך אמר לה הקב"ה 'תדשא הארץ' וגוי [עץ פרי] מה הפרי נאכל אף העץ יהא נאכל והיא לא עשת כן, אלא 'ותוצא הארץ דשא עשב מזריע' וגוי [ועץ עושה פרי], הפרי נאכל והעץ אינו נאכל¹. ר' פינחס אומר הוסיפה על הציווי סמכה [נו"א: שמחה] לעשות רצון בוראה, עץ עושה פרי, אפילו אילני סרק עשו פירות². (ב"ר ה', ט). ממדרשו של ר"י עולה כי רצון הבורא היה שהארץ תוציא שני מיני עצים: א) עצי פרי, ב) עצי סרק, והארץ שינתה בהוסיפה שכל העצים יעשו פירות³. ואולם, בדברי ר"י ב"ר שלום יש להסתפק; האם נצטוותה הארץ להוציא גם אילני סרק או שמא רק מקללת "ארורה האדמה" (להלן ג', יז) נהיו עצי סרק (כ"כ הרמב"ן המובא להלן), ואילו לפי הציווי, על הארץ היה להוציא "עץ פרי עשה פרי" בלבד, לאמור; שיהא טעם העץ כטעם הפרי, והארץ עברה על הציווי, בגרעה מן העצים את טעם הפרי.

1. כך נקט רש"י בפירושו על התורה. בחוקוני פירש שלטובה נתכוונה בשינוי לפי שכמה אילנות יחסרו אם העץ בעצמו כפרי. וכן כתב בפירושו "הטור הארוך". בפירוש "התורה והמצוה" למלבי"ם (ויקרא כ, ב ד"ה פרי עץ הדר) ביאר "טעם העץ כטעם הפרי": "כי כל עץ נושא פרי הוא רק הצינור אל לשד האדמה המתבשלת דרך קנוקנות העץ. לא כן בעץ האתרוג שטעם העץ כטעם הפרי, הפרי נעשה מן העץ, ממבחר חלבי ולחתי, לא מן הארץ באמצעות העץ".
2. לפי ר' פינחס צ"ל כי הציווי "עץ פרי עושה פרי" משמעותו שאותם העצים שטעמם כטעם הפרי יוציאו פירות, משא"כ אילני סרק, והיא עברה על הציווי בכך שאף העצים שאין טעם בהם כלל, גם הם הוציאו פירות. ולפי שתי הדעות שבמדרש מתיישבת החזרה "ותוצא הארץ" על אף שנאמר כבר "ויהי כן", כי מכיוון שהוציאה בשינוי, חזר הכתוב לפרט במה שינתה. ועדיין צריך תבלין לר"י ברי"ש מד"כ: "וירא אלקים כי טוב".
3. וכבר הקשו הראשונים שאם כך, מנין לעצי סרק בלי פירות בעולם. בפני הריב"א עה"ת בשם ר"ת מאורליינש תירץ: דלא כתיב בהוצאה "כל עץ" אלא "עץ". ועיין דברי הרמב"ן להלן בפנים.

הרמב"ן תמה: "איך לא הזכיר הכתוב אילני סרק ואיך ציווה בעץ פרי לבדו⁴. ואולי בזה נתעוררו רבותינו ז"ל שאמרו אף אילני סרק עשו פירות, ואם כן נאמר כי מקללת "ארורה האדמה" היו סרק".

ולא עמדת על דבריו, שהרי לפי רבותינו ז"ל עדיין התמיהה במקומה עומדת, כי מה שאילני סרק עשו פירות הייתה משום שהארץ הוסיפה על הציווי, ואילו רצון הבורא שיהיו אילני סרק בעולם לא נזכר בכתוב⁵.

ב. מחלוקת האמוראים בירושלמי

האמוראים, ר' יודן ב"ר שלום ור' פינחס שחלקו בבראשית רבה, הם בעלי השמעתתא בתלמוד הירושלמי, וכך שנינו:

"תני בשם ר' לעזר מותר הוא גוי לזרוע וללבוש כלאים אבל לא להרביע בהמתו כלאים ולא להרכיב אילני כלאים, מפני שכתוב בהן למיניהן.

והרי דשאין כתיב בהן למיניהן. אין כתיב בציווי אלא בהוצאה. ואם כן למה נתקללה הארץ, ר' יודן בר שלום אמר על ידי שעברה על גזירותיו של הקב"ה תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע והיא לא עשת אלא ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו. ר' פינחס אמר שמחה בציוויה והוסיפה אילני סרק" (כלאים פ"א, ה"ז).

לפי הסברו של ה"פני משה" לדעת שני האמוראים שינתה הארץ במה שהוציאה אילני סרק (יודרשין מו"י ד"ועץ" דהוציאה אילני סרק ועץ עושה פרי"י) ומחלוקתם היא האם עברה בכך על הצווי ונתקללה בשל כך או מתוך שעשתה בשמחה הסכים הקב"ה למעשיה⁶. והנה, בעל "תורה שלמה" (בראשית א', אות תקס) השיג על ה"פני משה" שהרי "מבואר להדיא בב"ר דר"י ב"ר שלום מבאר מה שעברה הוא שהצווי היה שגם העץ יהיה נאכל והיא לא עשתה כן. וזה פשוט דגם כוונת הירושלמי בלשון ר"י בר"ש הוא כן, אך לא הביא כל הפסוק וז"ב".

ואולם, מה שברור ופשוט לבעל "תורה שלמה", להשוות הירושלמי לנאמר בב"ר ("איך לא הביא כל הפסוק") הוא דחוק מאוד, שהרי העיקר – "מה הפרי נאכל אף העץ יהא נאכל... הפרי נאכל והעץ אינו נאכל". בב"ר – חסר בירושלמי. לפיכך, נראה כי דברי ר"י ב"ר שלום ור"פ הם המשך הסוגיא ("והרי דשאין... ואם כן? למה נתקללה הארץ") ומחלוקתם סובבת אודות הדשאים, שלא נצטוו לצאת למיניהם "והיא לא עשת כן אלא יתוציא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו".

4. האברבנאל כתב דקושיא מעיקרא ליתא, דכל האילנות יש להם פרי, יש מהם שנאכלים ויש מהם שמשמשים לצרכים אחרים. וכן לפי ריב"ש שבמדרש (לפי הצד השני שפירשנו דבריו בפנים) ליתא לתמיהת הרמב"ן. ועי' בחזקוני.

5. משלושת מהדורי הרמב"ן (אייזנשטט, שעוועל וליברמן) רק הראשון שבהם התייחס לפיסקה זו, בכותבו: "ולא צמחו מתחילת היצירה אלא עצי פרי לבד". אך, כאמור, לא תיקן בזה כלום, שהרי מה שצמחו, היינו משום שהיא הוסיפה מעצמה, ולא מחמת הציווי. ועי' בהמשך דברי הרמב"ן ישובו לתמיהתו.

6. בכך מתיישבת תמיהת הרמב"ן "איך לא הזכיר הכתוב אילני סרק" (ראה לעיל סעיף א). ועי' ב"בעל הטורים" ד"ה עץ פרי ז"ל: "...וזהו דפליגי בבראשית רבה. איכא מ"ד שהקב"ה צווה לארץ שאפילו ארזים שהם אילני סרק יעשו פירות, והיא עברה על הציווי... ואיכא מאן דאמר שהוסיפה על הציווי, שהקב"ה אמר לה שיהא רגיל לעשות פרי, וכל ארזים ישארו אילני סרק, והיא הוציאה באותה שעה בכל האילנות פרי, כדכתיב עץ עושה פרי, כלומר כל עץ היה עושה פרי". והנה, משי"כ: "ואיכא מאן דאמר שהוסיפה על הציווי היינו שיטת ר' פינחס, אך המאן דאמר המצוטט בראשית דבריו, לא נמצא בב"ר שלפנינו.

7. ודלא כרידב"ז שכתב: "ואם כן" מיותר ואין סמיכות להא דלעיל.

לדעת ר"י פינחס סובר "שמחה בציוויה והוסיפה"⁸ ר"ל הוסיפה "למינהו", וס"ל כרי חנינא בר פפא בבבלי (חולין ס', ע"א):

יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו (תהלים קד). פסוק זה שר העולם אמרו, בשעה שאמר הקב"ה למינהו באילנות נשאו דשאים ק"ו בעצמן, אם רצונו של הקב"ה בערבוביא למה אמר למינהו באילנות. ועוד ק"ו ומה אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא אמר הקב"ה למינהו, אנו על אחת כמה וכמה, ומיד יצא כל אחד ואחד למינו. פתח שר העולם ואמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו⁹.

מנגד, הדרשות ב"ר (שנאמרו מפי אותם האמוראים שבירושלמי!) עוסקות באילנות ששינו מן הציווי. המסקנה העולה מדברינו, כי אותם האמוראים שחלקו בירושלמי בהערכת השינוי בהוצאת דשאים (עברה או שמחה) חלקו גם ב"ר לגבי אילנות באופן השינוי, אך, כאמור, אין כל קשר וזהות בנושא המאמרים על אף הדמיון הלשוני ("למה נתקלה הארץ").

ג. שיטת הרמב"ם בהרכבת ירק בירק מתיישבת לפי ביאורנו בירושלמי

לפי ביאורנו בירושלמי מתיישבת עתה שיטת הרמב"ם בהרכבת ירק בירק. בגמ' חולין (ס', ע"א) שנינו: "בעי רבינא הרכיב שני דשאים זה על גב זה, לרחב"פ מהו, כיון דלא כתוב בהו למינהו לא מחייב או דלמא כיון דהסכים אידיהו כמאן דכתיב בהו למינהו דמיא, תיקו, ועייש תודייה הרכיב.

הרמב"ם (ה'ל' כלאים פ"א, ה"ה) השמיט איסור הרכבת ירק בירק. ובביאורי הגר"א (שו"ע יו"ד ס"י רצ"ה, ס"יק ב') הסביר כי לשיטתו כיוון דלא איפשטא בעיין, איסורא איכא אף בחו"ל, אבל מלקות ליכא (ועייש בסוגיא בחולין ד' המהרש"א (בתודייה הרכיב) בדעת הרמב"ם). ואולם, היחזון איש" (כלאים ס"י א', סעיף ט"ו) נקט "דהר"מ פסק בעיין לקולא משום דבירושלמי פ"יק (מהל' כלאים) ה"ז נקט בפשיטות דירק בירק מותר לבי"נ, ולכן גם לדין בחו"ל מותר כדין בי"נ, וכ"מ בר"מ בהל' מלכים פ"י הי"ו (ובא"י אסור משום כלאי זרעים)". דעתו של היחזון איש" בהסבר שיטת הרמב"ם עולה בקנה אחד עם ביאורנו בירושלמי, כי אמנם בגמ' בחולין לא איפשטא בעיין, ואולם זהו אליבא דר"ח ב"פ דאזיל בשיטת ר' פנחס בירושלמי שהסכים הקב"ה על מה שהוסיפו הדשאים "למינהו", אבל לר' יודן ב"ר שלום עברה בכך על גזירת הקב"ה, כי אין הדשאים רשאים לדרוש ק"ו בעצמן, וע"כ פשיטא ליה לירושלמי אליביה שאין איסור הרכבה בדשאים לבני נח וה"ה לדין, ואכן כך פסק הרמב"ם וכפי שנקט היחזון איש".

8. ומשי"כ "אילני סרק" כבר כתב בהג' הגר"א שהוא מיותר. ועיי' בתו"ת ד"ה ועץ עושה פרי, שהעתיק לשון הירושלמי בשינוי "לרבות אילני סרק"! כדי לכוונו עם הנאמר בב"ר.

9. אף הביטוי "שמחה", המופיע במאמרו של ר' פנחס בירושלמי ("שמחה בציוויה") ובמאמרו של רחב"פ בבבלי ("ישמח ה' במעשיו"), מורה על הנושא המשותף (אם כי בירושלמי הוא מתייחס לארץ ואילו בבבלי לקב"ה).